

DARIUSZ BOBAK, MARTA POŁTOWICZ-BOBAK

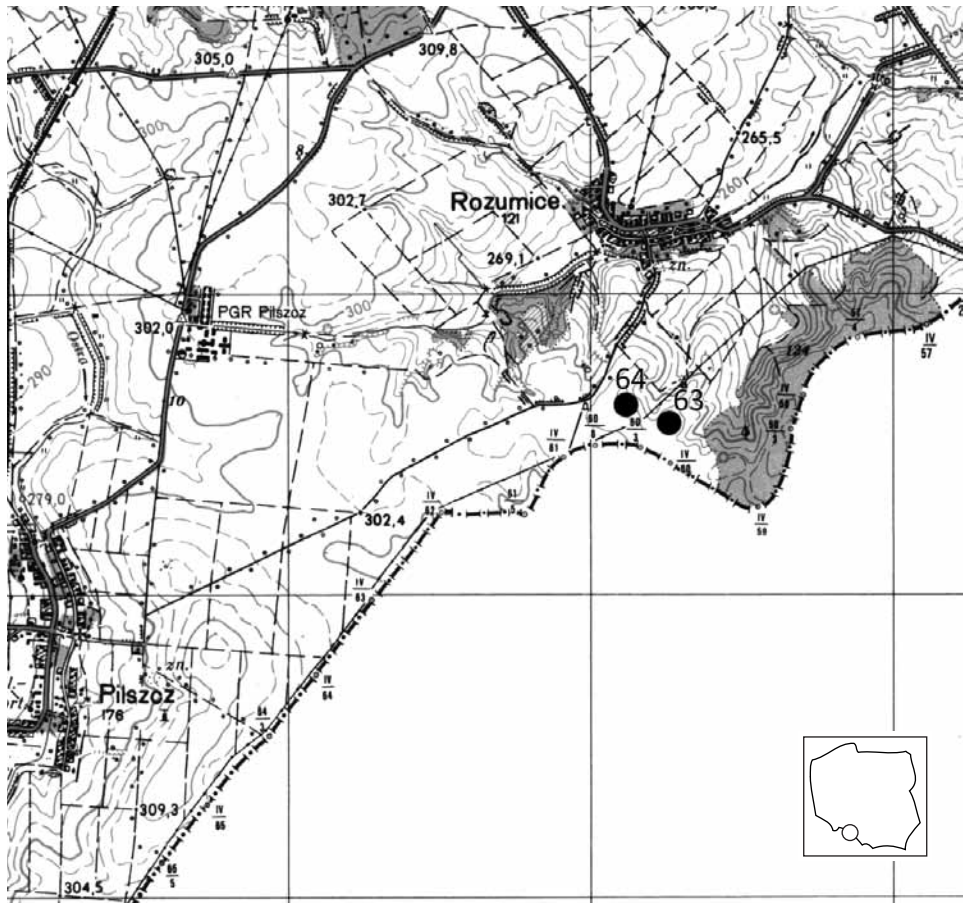
PRZYCZYNEK DO ROZPOZNANIA OSADNICTWA PALEOLITYCZNEGO NA TERENACH PŁASKOWYŻU GŁUBCZYCKIEGO. DWA NOWE STANOWISKA POWIERZCHNIOWE Z PILSZCZA

Abstract: Recent insight on Palaeolithic occupation in Głubczyce Plateau (secured in 1999 during a fieldwalking survey made under the AZP nationwide project) comes from Pilszcz site 63 and 64 which were discovered by M. Gedl from the Institute of Archaeology Jagellonian University. Pilszcz, site 64, yielded an inventory datable to various periods, with a small number of pieces evidently of Palaeolithic period – cores (2), an unfinished bifacial tool, a possible leaf point, endscraper, and a few less characteristic tools and debitage. At least some of these forms may be attributed to the early phase of the Upper Palaeolithic, to one of the Leaf Point cultures. Similar material, both chronologically and taxonomically, was secured at Pilszcz, site 63: another small set consisting of a quite typical leaf point with known analogies both in Szeletian and Bohunice material recorded in Poland and Moravia.

Key words: Głubczyce Plateau – Upper Palaeolithic – leaf points – open sites

Południowa część Płaskowyżu Głubczyckiego należy do tych rejonów Śląska, które najwcześniej były przedmiotem zainteresowań archeologów. Badanie rozpoczęte w pierwszej połowie XX wieku są kontynuowane niemal bez przerwy aż po dziś dzień. Bardzo liczne odkrycia, m. in. nowych stanowisk paleolitycznych, są wynikiem badań prowadzonych w ramach AZP. Należą do nich dwa stanowiska odkryte przez M. Gedla na terenach Pilszcza (gm. Kietrz, pow. głubczycki), oznaczone jako Pilszcz 64 oraz Pilszcz 63 (ryc. 1). Na obydwu znaleziono kolekcje zabytków o różnej chronologii i przynależności kulturowej; część z nich określono jako paleolityczne.

Przedmiotem niniejszego opracowania są wyłącznie zabytki uznane przez nas za pochodzące ze starszej epoki kamienia. Na obu stanowiskach zaklasyfikowano w ten sposób wszystkie artefakty pokryte białą, niekiedy grubą patyną. Z obserwacji zabytków paleolitycznych z Płaskowyżu Głubczyckiego wynika bowiem, że są one z reguły pokryte jasną, białą lub białawo-niebieskawą, najczęściej dość grubą patyną. Wydaje się więc, że i w tym przypadku stan zachowania może być potraktowany jako cecha dystynktywna, pozwalająca na ogół na wydzielenie zabytków ze starszej epoki kamienia.

Ryc. 1 Lokalizacja stanowisk 63 i 64 w Pilszczu. Skala 1:25 000

Fig. 1 Pilszcz sites 63 i 64 location. Scale 1:25 000

STANOWISKO PILSZCZ 64

Stanowisko położone jest w przywierzchołkowej części niewielkiego wzgórza, tuż przy granicy z Czechami. W trakcie poszukiwań powierzchniowych pozyskano kolekcję zabytków archeologicznych z powierzchni kilku arów. Wśród nich zidentyfikowano nieliczne fragmenty ceramiki neolitycznej, neolityczne krzemienie oraz serię zabytków paleolitycznych, wchodzących w skład prezentowanego opracowania.

Kolekcja zabytków uznanych za paleolityczne liczy 33 egzemplarze wykonane techniką łupania, w tym dwa rdzenie, dziewięć narzędzi oraz debitaż (22 egz.). Wszystkie zabytki są spatynowane, często pokryte żelazistymi plamami; znaczna ich część jest lekko ogładzona.

W grupie rdzeni wyróżniono jeden wiórowy i jeden wiórowo-odłupkowy. Pierwszy z nich to pryzmatyczny rdzeń wiórowy, jednopiętowy, bez zaprawy, jedynie z zaprawioną piętą, noszącą ślady odnawiania. Kąt zewnętrzny ostry. Szeroka, płaska odłupnia służyła do oddzielania poprawnych wiórów. Widoczny na odłupni negatyw dużego wióra *outrépassé* jest przyczyną porzucenia rdzenia (ryc. 2,1).

Drugi to przykład rdzenia wiórowego ze zmianą orientacji, ze śladami zaprawy i nieprzemysłowymi piętami. Rdzeń, szczątkowy, był eksploatowany niezbyt intensywnie: porzucono go, bez prób jakichkolwiek napraw, po oddzieleniu kilku wiórów. Krawędzie są mocno obtłuczone, co może być wynikiem wtórnego wykorzystania wyrobu jako tłuczka, może jednak także być przypadkiem i wynikać ze specyfiki stanu zachowania zabytków na powierzchni (ryc. 2,2).

W inwentarzu zidentyfikowano zaledwie dziewięć narzędzi, w większości mało charakterystycznych. Wyróżniono jednak kilka form, które mogą rzucić nieco światła na przynależność taksonomiczną i chronologiczną kolekcji.

Pierwszą z nich jest półwytwór narzędzia bifacialnego, płasko-wypukłego, wykonany z bliżej nieokreślonego półsurowiaka (odłupek? fragment nieprzemysłowy?). Powierzchnia płaska pokryta jest w całości płaskim retuszem powierzchniowym, strona wypukła posiada retusz w części przywierzchołkowej i na jednym z boków. Wierzchołek jest ostry, podstawa gruba i tępa. Interpretacja tej formy nie jest łatwa; być może jest to półwytwór ostrza (liściowatego?) (ryc. 3,2).

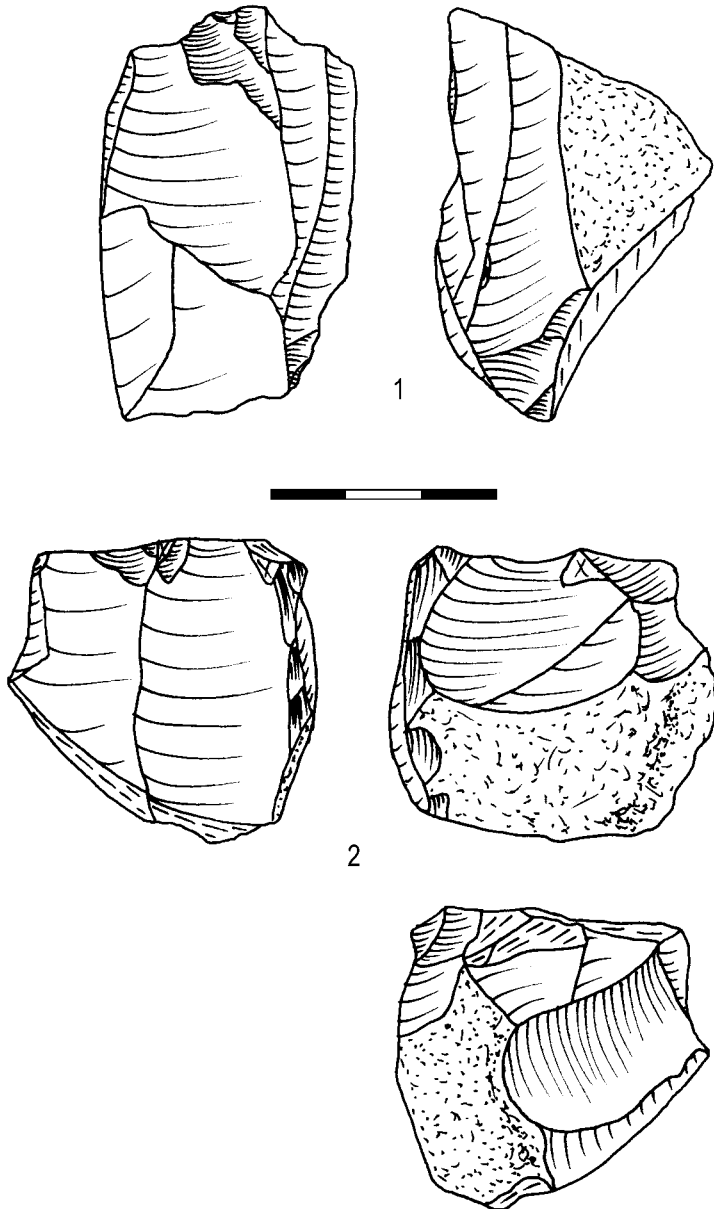
Drugą z bardziej charakterystycznych form jest drapacz wykonany z masywnego, częściowo korowego odłupka wiórowatego. Drapisko, częściowo uszkodzone, jest niskie, uformowane retuszem lamelarnym. Obydwa boki są retuszowane na stronę górną, dodatkowo na stronie pozytywowej występują pojedyncze płaskie odbicia (ryc. 3,1).

W grupie narzędzi zidentyfikowano też jeden atypowy wiertnik z bardzo krótkim żądłem w części piętково-ściskowej, wykonany z grubego odłupka (wymiary: 42/32/18 mm), oraz fragment być może kolejnego, z ułamanym żądłem, tym razem wykonanego z cienkiego wióra z zaznaczoną dwupiętowością (ryc. 3,3). Obydwa posiadają drobne, półpłaskie retusze przykrawędziowe.

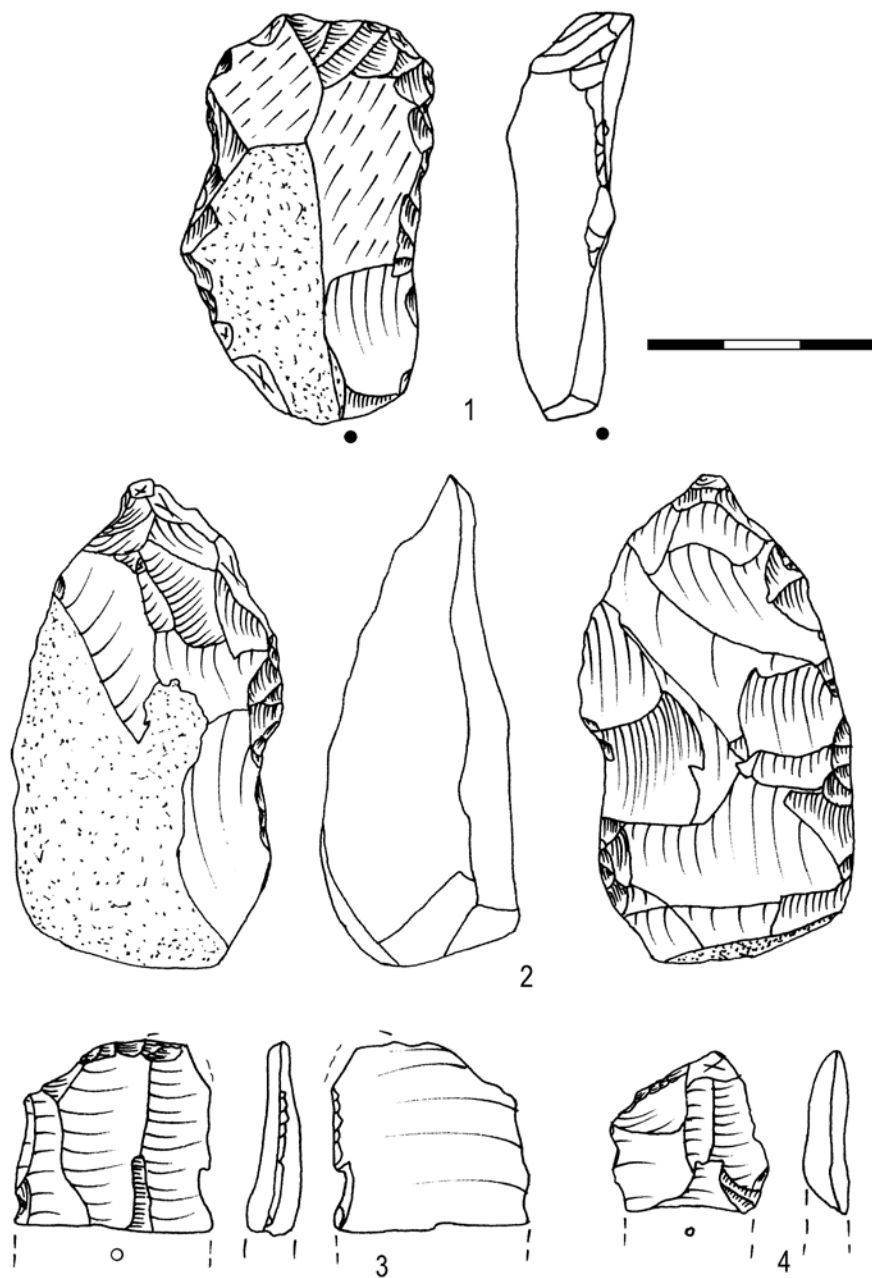
Podobny, półpłaski i drobny retusz posiada fragment wióra retuszowanego, o mocno zniszczonych krawędziach. Drobny jest także retusz zachowanego fragmentarycznie półtylczaka (?), wykonanego prawdopodobnie z wąskiego wióra. Półtylec prosty, ukośny w stosunku do osi posiada retusz półstromy pokrywający niecałą długość krawędzi. Retuszowana jest krawędź uprzędnio złamana (ryc. 3,4).

Wśród narzędzi zidentyfikowano jeszcze jeden odłupek z drobnym retuszem, duży odłupek (37/35/14mm) z retuszem zwrotnym na krawędziach prostopadłych względem siebie (ryc. 4,1) oraz niewielki fragment małego wióra z wnęką na boku wykonaną za pomocą stromego retuszu wieloseryjnego oraz z retuszem zwrotnym na krawędziach.

W niewielkiej grupie debitażu odłupki zdecydowanie przeważają nad wiórami; dwa wyroby określano jako wióry o proporcjach odłupków.

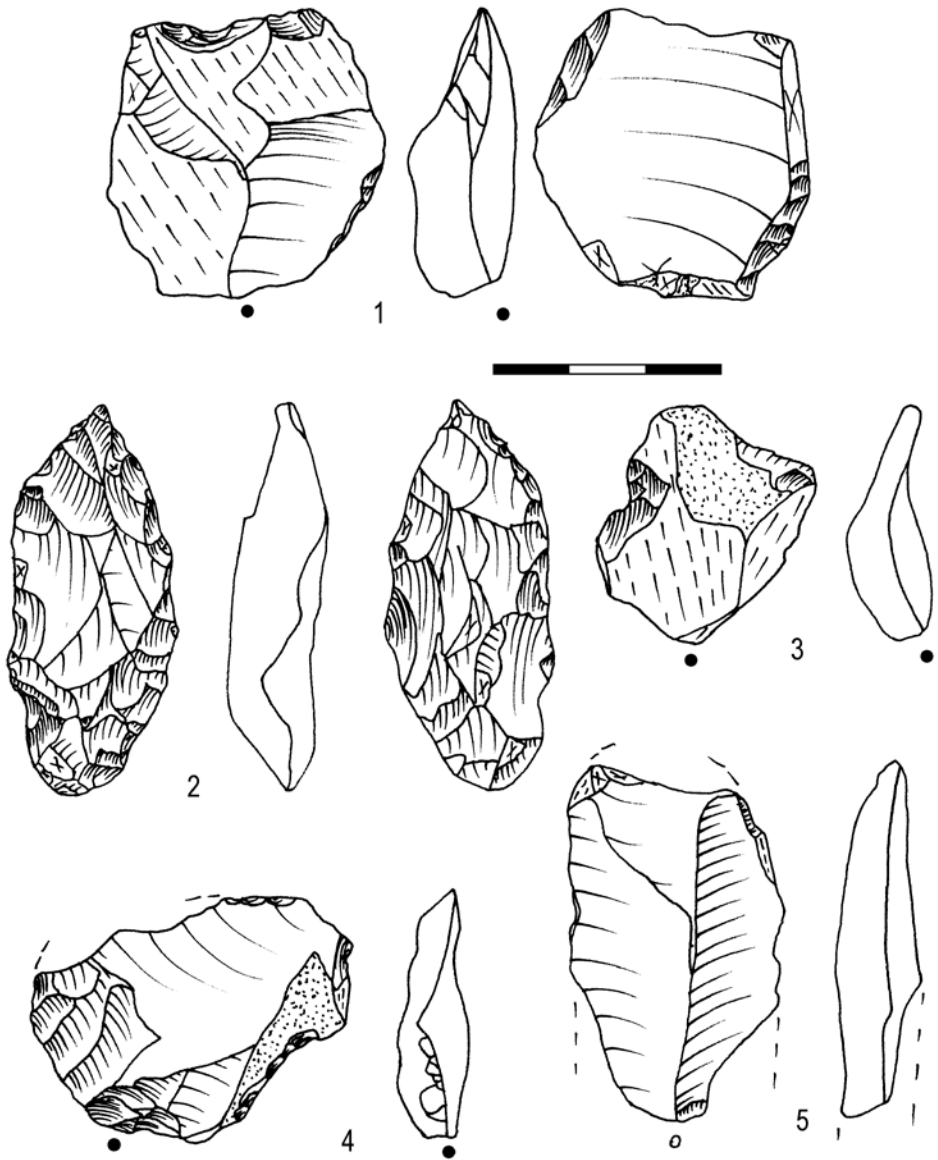

Ryc. 2. Pilszcz st. 64. 1-2 – rdzenie
Fig. 2. Pilszcz site 64. 1-2 – cores

Ryc. 3. Pilszcz st. 64. 1 – drapacz, 2 – półwytwór ostrza liściowatego (?), 3 – uszkodzony wiertnik (?), 4 – uszkodzony półtylczak

Fig. 3. Pilszcz site 64. 1 – scraper, 2 – unfinished leaf point (?), 3 – damaged borer (?), 4 – truncation

Ryc. 4. 1 – Pilszcz st. 64, 2 – 4 – Pilszcz 63: 1 – odłupek retuszowany, 2 – ostrze liściowate, 3 – narzędzie wnątkowe, 4 – odłupek retuszowany, 5 – wiór

Fig. 4. 1 – Pilszcz site 64, 2 – 4 – Pilszcz 63: 1 – retouched flake, 2 – leaf point, 3 – notched tool, 4 – retouched flake, 5 – blade

Wśród sześciu wiórów obecne są wyłącznie formy bez zaznaczonej dwupiętowości. Dwa z nich są zatępcami jednostronnymi, pozostałe nie noszą żadnych śladów zaprawy, choć należy je łączyć z wcześniejszymi fazami produkcji. Żaden, poza jednym zatępcem (30/15,5/8 mm) nie jest zachowany w całości, co uniemożliwia określenie danych metrycznych. Nie da się określić typów piętek ani sęczków. Ogólnie występują tu zarówno formy masywne i ciężkie o krępych proporcjach, jak i wióry drobniejsze i cienkie. Do masywnych wyrobów nawiązują też dwa wydzielone wióry o proporcjach odłupków. Obydwa egzemplarze, zachowane w całości posiadają duże, wypukłe sęczki mogące sugerować stosowanie twardego tłuczka; jeden z nich ma piętękę zerową, drugi – uformowaną.

Najliczniejsze w grupie debitażu odłupki (14 egz.) to zawsze formy odpadkowe, które należy łączyć z fazami, niekiedy wczesnymi, obróbki rdzeni. Wszystkie posiadają fragmenty kory, niekiedy zajmujące powyżej 50% powierzchni. Na uwagę zasługuje jeden podstawiak oraz jeden odłupek *outrépassé*. Żaden z nich nie posiada na swojej stronie górnej negatywów poprawnych wiórów. Piętki są najczęściej nieprzemysłowe (8 egz.), rzadziej zaprawione (3 egz.), uformowane (2 egz.) lub zerowe (1 egz.). Duże i wypukłe sęczki wskazują na powszechne stosowanie twardego tłuczka.

Nie rozpoznano w tej grupie żadnych charakterystycznych form, które można by łączyć z określoną technologią produkcji krzemieniarskiej. Nie wiemy nawet czy są to odłupki oddzielone z rdzeni wiórowych w trakcie ich zaprawy czy, też z rdzeni odłupkowych.

ANALIZA

Jednoznaczna ocena zarówno przynależności taksonomicznej jak i chronologii omawianych tu materiałów jest trudna. Na pewno najważniejsze są tu dane, których dostarczają nieliczne pozyskane rdzenie i narzędzia.

Rdzenie wiórowe należy z pewnością łączyć z kulturami górnopaleolitycznymi, których nie da się określić w sposób jednoznaczny. Pierwszy z nich, na podstawie jego cech technologicznych, można łączyć z którąś z młodszych jednostek taksonomicznych. (ryc. 2,1), choć możliwa jest też jego wczesnogórnopaleolityczna metryka. Drugi z rdzeni natomiast można, jak się wydaje, przy zachowaniu wszelkiej ostrożności, kojarzyć z początkową fazą górnego paleolitu (ryc. 2,2).

Równie trudne do oceny są narzędzia. Najbardziej charakterystyczną formą jest narzędzie z retuszem bifacjalnym. Naszym zdaniem można je interpretować jako prawdopodobny półwytwór ostrza, choć wątpliwości budzić może bardzo wyraźna asymetria narzędzia. Jeśli jednak nasza interpretacja jest prawidłowa, to występowanie tej formy może wskazywać na obecność w kolekcji materiałów którejs z kultur z ostrzami liściowatymi, datowanych na wczesną fazę górnego paleolitu. Z tą samą (?) jednostką taksonomiczną, a co najmniej z tą samą częścią paleolitu można by połączyć drapacz na krępych wiórze, z retuszem boków. Podobną chronologię może mieć też obecny w kolekcji kulisty rdzeń oraz część wiórów i odłupki wiórowate.

W przypadku półsurowca sugerują to krępe, ciężkie proporcje, brak śladów zaprawy oraz – tam gdzie się zachowały – duże wypukłe sęczi, które można łączyć ze stosowaniem silnego uderzenia twardym tłuczkiem. Te wszystkie cechy artefaktów oraz stan zachowania sugerują wczesny (wczesnogórnopaleolityczny) wiek co najmniej części kolekcji. Jednocześnie wydaje się, że w jej skład wchodzi więcej niż jedna jednostka taksonomiczna.

Trudniejsza jest klasyfikacja pozostałych narzędzi, mniej charakterystycznych i zachowanych fragmentarycznie. Ani domniemane wiertniki, ani półtylczak, nie należą do form, które można by połączyć z określoną jednostką taksonomiczną, tym bardziej że omawiane tu egzemplarze to formy atypowe i, dodatkowo, uszkodzone. Dość jednolity jest natomiast typ retuszu: są to zwykle retusze drobne, przykrawędziowe, nie strome, ale też nie płaskie, powierzchniowe. Cechy tych narzędzi mogą sugerować ich przynależność do którejś z młodszych kultur górnpaleolitycznych.

STANOWISKO PILSZCZ 63

Niewątpliwy ślad osadnictwa kultur z ostrzami liściowatymi pochodzi z sąsiedniego stanowiska Pilszcz 63. Z badań powierzchniowych przeprowadzonych w 1999 roku pochodzi bardzo niewielka kolekcja wyrobów paleolitycznych, w skład której jednak wchodzi klasyczne, choć niestaranne (niedokończone?), ostrze liściowate z retuszem bifacjalnym pokrywającym całe powierzchnie (ryc. 4,2). Zarówno ostrze jak i podstawa są ostro zakończone, profil ostrza – falisty. Retusz powierzchniowy płaski po jednej stronie, na drugiej – obok retuszu powierzchniowego na krawędziach występuje retusz bardziej stromy. Ostrzu temu towarzyszy zaledwie jedno narzędzie wnąkowe (ryc. 4,3), odłupek ze skąpym retuszem (ryc. 4,4), mało charakterystyczny odłupek oraz jeden wiór (ryc. 4,5).

Analogie do ostrza ze stanowiska Pilszcz 63 znane są m. in. z Dzierżysławia 1 (J.K. Kozłowski 1964 (strona?)) oraz ze stanowisk morawskich takich jak Vedrovice V czy bohunickie stanowisko Brno-Bohunice (Svoboda et al. 1994 (strona?)). Półwytwór formy bifacjalnej pochodzi też z powierzchniowego stanowiska Dzierżysław 79 (Połtowicz 2006 (strona?)).

Dwa przedstawione tu stanowiska należą do serii nowych stanowisk paleolitycznych odkrytych na Wyżynie Głubczyckiej w ostatnich latach w ramach programu AZP, pozwalających na systematyczne zapełnianie luki osadniczej na tych terenach. Obydwa są, jak się wydaje, śladami osadnictwa kultur z ostrzami liściowatymi, kolejnymi obok badanego przez nas szeleckiego stanowiska w Lubotyniu (Połtowicz-Bobak et al., w tym tomie (strona?)). Wszystkie te nieznanne dotąd punkty dowodzą przenikania ludności z terenów czeskiego dziś Śląska i Moraw na tereny położone po północnej stronie Bramy Morawskiej. Na Wyżynie Głubczyckiej rysuje się zatem skupienie osadnictwa ludności związanej z kulturami z ostrzami liściowatymi. Naturalnie, obydwie stanowiska powinny zostać zweryfikowane zarówno przez dodatkowe

penetracje powierzchniowe jak i – w miarę możliwości – przez badania wykopaliskowe, co dotyczy zwłaszcza bogatszego stanowiska Pilszcz 64.

LITERATURA

Kozłowski J. K., *Paleolit na Górnym Śląsku*, Kraków

Svoboda J. et al. 1994, *Paleolit Moravy a Slezska*, Brno

Połtowicz M. 2006, Sprawozdanie z badań na paleolitycznym stanowisku Dzierżysław 79, pow. Głubczyce. *Badania Archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 2003–2004*, s. 35–40.

Połtowicz-Bobak M., Bobak D., Badura J. (w tym tomie), Wyniki I sezonu badań na paleolitycznym stanowisku w Lubotyniu 11 na Wyżynie Głubczyckiej.

(nazwy wydawnictw?)

NEW INNSIGHT ON PALAEOLITHIC OCCUPATION IN GŁUBCZYCE PLATEAU. TWO NEW OPEN SITES FROM PILSZCZ

Summary

Streszczenie w języku angielskim

Adresy autorów:

Mgr Dariusz Bobak

Fundacja Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego

Ul. Hoffmanowej 8

35 016 Rzeszów

Dr Marta Połtowicz-Bobak

Instytut Archeologii UR

Ul. Hoffmanowej 8

35 016 Rzeszów

